

АВДЄЄВА ГАЛИНА

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДО ПРАВА ЄС

Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності у більшості держав-членів ЄС здійснюється за допомогою процесуального законодавства. Спеціальне законодавство, яке регулює судово-експертну діяльність, існує лише в деяких державах-членах ЄС, які або були в минулому республіками колишнього СРСР (Литва, Естонія), або раніше знаходились під його впливом (Угорщина, Чеська Республіка).

В більшості країн Ради Європи (РЄ), до якої входять 47 держав-членів (в т.ч. - Україна), національне законодавство визначає обов'язки та права судових експертів, встановлює вимоги (освіта, навчання та/або сертифікація) для визнання особи судовим експертом та для проведення судових експертиз у певній галузі.

Усвідомлюючи важливу роль судової експертизи у правосудді, Європейська комісія з ефективності правосуддя (ЄКЕП або CEREJ) у своєму звіті щодо ефективності судових систем 45 країн главу 15 присвятила судовим експертам [1]. Комісія встановила значні відмінності у нормативно-правовому регулюванні судово-експертної діяльності у різних країнах. В окремих країнах ЄС та РЄ існують різні підходи до порядку обрання експерта, організаційно-управлінського та фінансового забезпечення судово-експертних установ, їх підпорядкування, строків проведення експертиз, відповідальності експерта за неналежне виконання службових обов'язків. Як обізнані особи в різних країнах залучаються технічні експерти, експерти-свідки та експерти у галузі права. На основі цього звіту Європейська комісія з ефективності правосуддя прийняла «Настанови щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» (далі – Настанови) [2], в яких викладені єдині принципи щодо експертів у судових системах держав-членів Ради Європи. Ці принципи застосовуються до всіх досудових і судових проваджень у всіх галузях права. У п. 138. Настанов зазначено, що кожна держава-член РЄ повинна запровадити правові норми, які відповідають запропонованим принципам судово-експертної діяльності. Тобто, запущено механізм гармонізації законодавства окремих країн-членів РЄ у галузі судової експертизи з правом ЄС

та РЄ, поступово координується їх діяльність. Зокрема, на офіційному сайті Європейського Союзу розміщено єдину інформаційну систему для пошуку судового експерта в країнах ЄС (Австрії, Чеській Республіці, Греції, Франції, Нідерландах, Румунії, Словенії, Литві, Латвії, Естонії та ін.) [3].

Більше 20 років тому Верховна Рада України затвердила «Концепцію судово-правової реформи» [4], в якій задекларовано організацію судової експертизи як важливої і самостійної інституції, незалежної від органів попереднього розслідування. Судово-експертну діяльність передбачалося регулювати процесуальним законодавством (п. 1 розділу V). Однак, через розбіжності поглядів представників державних експертних установ різних відомств щодо організаційно-управлінських засад судової експертизи це завдання не було виконано [5, с. 516]. В 1994 р. був прийнятий Закон України «Про судову експертизу», який не відповідав задекларованим принципам. В подальшому до цього закону 24 рази вносилися зміни і доповнення, які призвели до значного скорочення кількості експертів, які не працюють в державних експертних установах, що дозволило державним експертним установам монополізувати діяльність з проведення значної кількості судових експертиз та експертних досліджень.

В Україні згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду доказів (в т.ч. – висновків експерта). Однак, сторона захисту та потерпілий не мають доступу до речових доказів, які слугують об'єктами судової експертизи. Адвокат має право лише звернутися до суду, слідчого, прокурора, слідчого судді щодо проведення експертизи, але він може отримати відмову. Потерпілий від злочину залучати експерта взагалі не має можливості.

Через заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз незалежними (приватними) судовими експертами (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу») сторони кримінального провадження і потерпілий обмежені в праві на обрання найбільш кваліфікованого експерта «на свій розсуд», а суди іноді навіть не визнають висновки судово-медичних експертиз допустимими джерелами доказів через те, що всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні належать до об'єктів комунальної власності (не є державними).

Через агресію РФ в Україні з'явилася потреба в експертному дослідженні цифрової інформації щодо воєнних злочинів, яка міститься в національних та міжнародних базах даних. Іноземні експерти пропонують свою допомогу у проведенні особливо складних експертних досліджень, однак чинне законодавство України не дозволяє їм самостійно або разом з приватними судовими експертами здійснювати експертну діяльність в нашій країні, а

дозволяє виконувати її лише в складі комісій із державними судовими експертами.

Зазначені проблеми свідчать про нагальну потребу у реформуванні системи експертного забезпечення правосуддя з урахуванням нормативно-правових актів ЄС та РЄ. Саме тому до Верховної ради України у 2013, 2014, 2017, 2021 р.р. подавались законопроекти щодо удосконалення нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Зокрема, у 2021 р. було подано такі проекти законів: Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021, Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021 (альтернативний), Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021 (альтернативний), Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021 (альтернативний). Аналіз цих матеріалів показав, що в проектах №№ 6284, 6284-1, 6284-2 містяться дискримінаційні положення щодо адвокатів і приватних судових експертів. Зазначені проекти законів у разі їх прийняття можуть призвести до ще більшого укріплення монополії державних експертних установ на проведення значної кількості судових експертиз, на навчання та підготовку (перепідготовку, атестацію, переатестацію) судових експертів, на здійснення наукових досліджень за кошти державного бюджету без проведення стандартних конкурсних процедур та ін.

Чинне законодавство України щодо регулювання судово-експертної діяльності не повною мірою відповідає «Настановам щодо ролі експертів, призначених судом у судовому провадженні держав-членів Ради Європи». Оскільки Україна є державою-членом Ради Європи та країною-кандидатом на членство в ЄС, гармонізація законодавства України у галузі судової експертизи до права ЄС є актуальною і невідкладною. Система експертного забезпечення правосуддя в Україні потребує реформування відповідно до європейських стандартів за такими напрямками:

- надання права приватним експертам на проведення всіх видів судових експертиз (не стосується об'єктів, вільний обіг яких заборонений в Україні);
- надання можливості професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям складати списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз (відповідно до п. 53 Настанов);
- мотивування судових експертів на регулярне підвищення професійної кваліфікації (відповідно до п. 57 Настанов);
- закріплення у законодавстві України удосконаленої форми висновків експерта відповідно до п.п. 24, 25, 72, 73, 117 Настанов (письмову або

електронну), яка містить ім'я, адресу та контактні дані експерта (державного або приватного);

- запровадження санкцій до судового експерта за надання помилкового або завідомо неправдивого висновку (відповідно до п.п. 119-126 Настанов РЄ);

- надання дозволу судовим експертам інших країн самостійно проводити судові експертизи в Україні за наявності в них відповідної кваліфікації (згідно з п. 45 Настанов) та ін.

Такі зміни слугуватимуть важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС, сприятимуть реалізації принципу верховенства права, дозволять демонополізувати судово-експертну діяльність, наблизять законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС.

Література

1. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg : Council of Europe, 2014. 545 p. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95>

2. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://rm.coe.int/168074827a>

3. Information on finding a forensic expert in EU countries. An official website of the European Union. URL: https://e-justice.europa.eu/550/EN/forensic_experts

4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні. Постанова ВР України № 2296-XII від 28.04.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2296-12>

5. Ярослав Ю. Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2019. № 3 (19). С. 516. URL: <https://goo.su/0iVw>